

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1962.

О СЕМАНТИЧКОЈ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈИ ОБЛИКА ЗАГРИЗЕН И ЗАГРИЖЕН

Познато је да сви глаголи Белићеве VII односно Лескинове IV врсте граде трпни придев наставком *-јен*, који се додаје на инфинитивну (аориску) основу, па се у том положају сугласник основе у вези са *-ј-* јотује по старом јотовању. Дакле, од глагола *сја́сѝти*, *сја́сѝм* трпни је придев *сја́шен* (< спас-јен), од (*у*)*ви́деѝти*, (*у*)*ви́деѝм* — (*у*)*ви́ђен*, (*из*)*вѝзѝти*, (*из*)*вѝзѝм* — (*из*)*вѝђен*, *зајѝсѝти*, *зајѝсѝм* — *зајѝшѝен* (< зајѝсл-јен > *зајѝшѝен*) *кѝсѝти*, *кѝсѝм* — *кѝшен*, *вра́ѝтиѝти*, *вра́ѝтиѝм* — *врађен*, *бра́ѝтиѝти*, *бра́ѝтиѝм* — *брађен* итд.

У говору често, а понекад и у писаца, може се приметити да се оваква творба трпног придева аналошки преноси на глаголе I (Белићеве и Лескинове) врсте, на глаголе чија се основа у инфинитиву завршава на сугласник, а у презенту на *-е*, што је, међутим, супротно правилу наше нормативне граматике¹. Од глагола *сја́сѝти*, *сја́сѝм* трпни придев треба да буде *сја́сен* (а не *сја́шен*), (*из*)*вѝсѝти*, (*из*)*вѝсѝм* — (*из*)*вѝсен* (а не *извѝжен*), (*и*)*мѝсѝти*, (*и*)*мѝсѝм* — (*и*)*мѝсен* (а не *иомужен*), (*ис*)*ѝрѝсѝти*, (*ис*)*ѝрѝсѝм* — (*ис*)*ѝрѝсен* (а не *исѝрѝшен*), (*у*)*кра́сѝти*, (*у*)*кра́сѝм* — (*у*)*кра́ден* (а не *украђен*), па према томе и од глагола *за́грѝсѝти*, *за́грѝсѝм* треба *за́грѝсен*, а не *загрѝжен*.

Ипак, и поред овог познатог правила, у штампи, говору, а и у наших најистакнутијих писаца срећемо облик *загрѝжен*, и то далеко чешће од свих других неправилно формираних трпних глаголских придева I глаголске врсте.

¹ Исп. М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд, 1951, 209.

Поставља се, с тим у вези, питање да ли облик *загрижен* треба а priori сматрати погрешним и терати га из сваке употребе. Судећи по подацима које пружају постојећи речници нашег језика, правописна правила, језички саветници и слично, то би свакако требало чинити. Упоредио сам већи број едисија те врсте и у њима нашао следеће:

У речницима нашег језика, Вук, Бакотић, Ивковић-Броз, Р. Јовановић, затим Ф. Миклошич (Краткий словарь шести славянских языковъ), Ристић — Канрга (Српскохрватско-немачки речник, Бгд. 1928), М. Деановић — Ј. Јернеј (Хрватско-српско-талијански рјечник, Згб. 1956), као и у својим правописима А. Белић (Бгд. 1929. и 1934) и Д. Боранић (Згб. 1923, 1947. и 1951) уопште не региструју облик трпног придева од глагола *загристи*.

Као посебна одредница, дат је само у речницима Ј. Јуринчича (Srbohrvatsko-slovenski slovar, Љубљана 1955) (*загризен* -а -о *загризен*) и Ј. Бенешича (Хрватско-пољски рјечник, Згб. 1949) (*загризен* -а -о *zawzięty, zacięty, zacięrzewiony*), док Тома Маретић у свом Језичком савјетнику (Згб. 1924) пише: „*zagrižen, verbissen*, на пр. *загризени* Павловић много ми је зла учинио, по њем.; боље: подмукло злобни“.

У речнику Правописа проф. А. Белића (Бгд. 1950) стоји: „*загристи, -гризѐм ... трп. загризен (непр. загрижен)*“. Исто то („*загристи — загризен, не: загрижен*“) каже и Д. Костић у „Није — него“ (исп. Речник колебаљивости у књижевном језику и правопису, Бгд. 1931).

Наш нови Правопис не даје у речнику никакве податке ни о једном ни о другом облику.

Извори, дакле, или не региструју облик *загризен*, третирајући га као нормалан граматички дериват основног глагола, или га дају управо због тога да би указали на неправилни дублет — *загрижен*. Други, опет, сматрају и обрађују облик *загризен* као придев. Јотована форма (*загрижен*), међутим, нигде није прихваћен као могућа у књижевном језику.

С друге стране, речничка грађа Института за српскохрватски језик у Београду показује да је употреба не само облика *загризен* већ исто тако и облика *загрижен* врло жива.

Ево примера:

1. а. У једној руци држи загризену јабуку, а другу на устима (Илија Вукићевић, Људско срце, припов. и слике св. I, Бгд. 1901, 159).

б. Нису имали обичај остављати загризена ... питања (Ст. Новаковић, Балканска питања, Бгд. 1906, 288).

2. а. Загрижена јабука је означавала пристанак на двобој а данас у изреци, која се чује у Шумадији, у преносном смислу незагрижена јабука, означава неодлучност у послу, намери и др. (П. Ж. Петровић, Гласник Етнограф. музеја, IV, Сарајево 1929, 115). Наш народ неће узети загрижен комад или уопште туђ огризак да једе (Здравље, Бгд. 1907, 56).

б. Гундулић није постао ... загрижени „крстјанин спјевалац“, који с мржњом побија све, што се не слаже са ... духом цркве (Антун Барац, Књига есеја, Згб. 1924, 37). После мојих разговора са загриженим фашистима (Књижевна република, Згб. 1924, св. 5, 224). Тешко се може да претпостави нешто ... загриженије од тога писма (И. Пасарић, Нова Европа, Згб., 1925, књ. XI, 358). Нос му је [псу] био одличан, а издржљивост управо загрижена (Данко Анђељиновић, Синови земље, Згб. 1929, 28). Но сваки и духом ... најзагриженији можда би хтео постати Еразмо (Тин Ујевић, Преглед, Сарајево 1937, 699). Он [Мачек] је почео намјештати разне загрижене франковце у ... надлештва у Хрватској (Ј. Б. Тито, Борба за ослобођење Југославије 1941—1945, књ. I, Бгд. 1947, 47). Постао [је] загрижен, заклет ... бранилац и обожавалац богатства (Исидора Секулић, Наша књижевност, књ. II, св. 6—7, Бгд. 1946, 182). Постао је загрижен, давао је отпор на сваком кораку, покушавао да подрије углед народног одбора (Чедо Вуковић, Кроз борбу и страдања, Бгд. 1947, 55). Мислио је да ... нема ... човека — ма колико партиски био загрижен који би желео друкчије (Бранимир Ћосић, Покошено поље, Бгд. 1947, 407). Био је загрижени непријатељ комуниста и Русије (Род. Чолаковић, Записи из Ослобод. рата, књ. II, Сарајево 1948, 181). Њоме би могли бити задовољни и најзагриженији ... шовинисти (Најдан Пашић, Књ. новине, Бгд. 1949, бр.

40, 2). Сретну [се] чак и загрижени противници ... па се грле и љубе (Милан Јовановић, Цанкар, Одабрани критички и полем. списи, Бгд. 1950, 50).

Сличних примера могао би се наћи велики број.

И површно анализирајући, лако се може запазити да се посматрани облици у примерима под 1. а. и 2. а. семантички потпуно поклапају (1. б. је фигуративно значење према 1. а.), а битно се одвајају од значења истих облика у примерима под 2. б. Наиме, док се у случајевима под 1. а. јавља правилан облик трпног придева глагола *загрисџи* са значењем *anbeissen*, *admordeo* (исп. Вук, Рј.), а у примерима под 2. а. неправилно грађене (јотоване) форме (али истог значења), дотле у случајевима под 2. б. уопште немамо ово, већ сасвим друго, ново значење: *загрижен* = задрт, заслепљен, окорео, заклет, до крајности предан некој ствари, идеји и сл., дакле, управо имамо оно значење које у лексикографским изворима налазимо означено код Руса А. Толстоја. У свом речнику Сербско-хорватско-рускиј словарь, Москва 1958, он ставља: *загрижен*, -и, -а, -о *заядлый*¹.

Карактеристично је и то да док у значењу *anbeissen* налазимо у градњи мешање правилне и неправилне форме дотле у значењу *заядлый* никада не налазимо облик са нејотованим сугласником (*загрижен*), што јасно показује колико је морфема *загрижен* чврсто везана у језичкој свести за ово специјално значење. И то, свакако, не без разлога. Језик тежи, кад год је то могуће, да за ново значење нађе и нови диференцијални облик, тј. да код појаве фонетских дублета једну варијанту или елиминише или за њу веже посебне семантичке моменте. Овај унутрашњи стваралачки принцип је дошао до изражаја и у случају о којем говорим. Томе је, без сумње, погодовао и сам глагол *загрисџи* који је у фигуративној употреби развио и значење — упустити се у што, унети се у што, латити се чега (нпр. „нећу ја ту да загризем, не сме он ту да загризе“²; па и — мораћемо загрисџи ту јабуку; или: Шта ми је друго остало до да

¹ задрт, окорео, страстан (исп. М. С. Московљевић, Руско-српски речник, Бгд. 1949).

² Исп. Бакотић, Речник српскохрв. књ. језика, Бгд. 1936. и Ристић — Конгрга, Речник српскохрв. и нем. јез., Бгд. 1928, код глагола *загрисџи*.

... загризем перо [тј. да се предам писању, књижевности], Нушић, Сабрана дела, књ. XVI, Бгд. 1931, 15; исп. и пример под 1. б.).

Од овог значења врло је близак био пут ка формирању значења садржаног у облику *загрижен*. Везивању тог новог значења за тај облик допринели су, с једне, формалне, стране, утицај девербативног придева *загрижљив*, код кога је *-ж-* фонетски сасвим оправдано, а с друге, семантичке, стране, чињеница што је, на овај начин формиран и устаљен, гласовни комплекс облика *загрижен* данас потпуно изгубио везу и мотивисаност глаголом *загрисџи*. Преобразивши и развивши своја унутрашња значењска обележја у правцу праве атрибутске детерминативности, облик *загрижен* се потпуно одвојио од категорије глаголског трпног придева и уврстио се у систему правих придевских речи.

Од глагола *загрисџи*, дакле, трпни придев је данас само — *загризен*, а изведени облици — *загрижљив*, *загрижљивац*, *загрижљивосџи*³ и сл., док облик *загрижен*, као прави придев, уопште нема одговарајућу глаголску реч ни по значењу ни по облику. Отуда су се развили и посебни сродни морфолошки деривати овог придева: прилог *загрижено* (Нашао сам ... [се] у дому једног антиболшевика, који је загрижено псовао по режиму; М. Крлежа, Излет у Русију, Згб. 1926, 8), именички облик — *загриженосџи* (Све ... [је] у њој ... [у причи] изложено ... без икакве загрижености; Марко Цар, предговор за Биљешке једног писца С. Матавуља, Бгд. 1939, 10) и други.

Јасно је, дакле, да облици *загрижен* и сл. сигурно спадају у састав лексике нашег књижевног језика и да их као такве треба акцептирати, а не доводити у везу са глаголом *загрисџи* (осим ако се жели показати разлика између придева *загрижен*, *-а -о* и некњижевне форме трпног придева поменутог глагола, што до сада није чињено). Данас се овај облик по својим значењским, функционалним и обличким карактеристикама не разликује од придева *мален*, *зелен* и сл.

³ Облици настали према значењу импф. глагола *загрисџи* — заједати, напакостити, задиркивати и сл. Исп. и речнике Ивковић-Броз, М. Деановић, Ј. Бенешкић где је значење дато код тих облика. У наведеном Маретићевом примеру управо је у овом значењу употребљен облик *загризен*.

Остаје још да се нешто каже о акценту придева *загрижен*. Данас се он у говору двојачко изговара, као — *з̀агрижен*, -а, -о и као *загри́жен*, -а, -о. Први би био по Вуку и Даничићу, а према типу *гри́зен*, *на̀гризен*, *за̀гризен*, док би други (') био према народном изговору — *гри́зен*, *нагри́зен*, *загри́зен*, где је дуљење вероватно дошло преко акцента презента (*гри́зѐм*, *нагри́зѐм*, *загри́зѐм*). Иако се овај узлазни акцент могао јавити из потребе да се и њиме јасније одвоји значење придева *загрижен* од трпног придева *загризен* (односно његове некњижевне варијанте *загрижен*), први акцент је свакако нормативан, а самим тим и књижеван. На исти начин би се морали третирати и други сродни облици — *з̀агрижено*, *з̀агриженост̄* и сл.

Егон Фекеџе